

© **Наталія Малиновська**,
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології та національної безпеки
Національного університету «Острозька академія»

***До питання місця релігії у міжнародних відносинах на прикладі сучасних
політичних концепцій¹***

Одним із засадничих прав людини є право на свободу світогляду та віросповідання, що передбачає право на вільне сповідання будь-якої релігії чи не сповідання жодної. Попри значне розширення табору демократичних держав у світі та просування демократичних цінностей, однією з причин сучасних конфліктів та війн є питання релігії. Незважаючи на зростання кількості релігій і релігійних течій, їх розмаїття, протиріччя на релігійному ґрунті досі слугують одним з найбільших джерел конфліктів у світі.

Релігія має чимало трактувань, однак для того, щоб дискутувати про її роль у міжнародних відносинах, варто відмежуватися від трактування її як вірування та віровчення в тому чи іншому суспільстві, а більше розглядати як суспільну інституцію.

Виходячи з етимології релігії, що в перекладі з латинської означає «пов'язувати», межі для простору релігійних поглядів дуже широкі і охоплюють не тільки релігійні течії, а і деякі форми марксизму та націоналізму, що також мають типові ознаки релігії. На думку викладача політології Ворикського університету Л. Елісон, головна проблема полягає в складнощях визначення меж релігійних поглядів, тоді як значно легше охарактеризувати осереддя релігії. «Релігія пов'язана з поклонінням трансцендентним або надприродним істотам, існування яких виходить за межі сфери нормального, що завжди є смертним і дочасним» [1, с. 590-591].

Релігія – це джерело могутнього символізму, що служить для мотивації або легітимації тої чи іншої поведінки людських спільнот; крім того релігія встановлює між цими спільнотами лінії поділу, які дуже важко стерти або бодай згладити. Роль релігії у глобальній політиці жодним чином не зводиться до участі релігійних інституцій у політичному процесі, ескалації або врегулюванні конфліктів [2, с. 259]. Такий підхід є секулярний через виведення релігії за межі сфери істини та спростування, обґрунтування влади держави, не вдаючись до суперечливих теологічних засновків. Такі «світські погляди» допомогли відокремити політику від релігії, відмовитися від теологічного походження держави. Таким чином, цей «світський» підхід був перенесений у зовнішню політику і міжнародні відносини.

На зламі ХХ-ХХІ століть дослідники міжнародних відносин схильні говорити про місце релігії у світовій політиці в доволі категоричних висловах. Дослідники пропонують декілька підходів до розуміння ролі релігії у міжнародній політиці. Перший підхід ґрунтується на аналізі релігії в ширшому контексті змагання ідей та ідеологій. Саме ідеї, уявлення й вірування людей в певній мірі визначають поведінку людських спільнот на світовій арені. Доволі часто культурно обумовлені уявлення про те, що є добро, а що зло, які панують в тому чи іншому регіоні, спонукають до намагань утвердити таке саме світосприйняття й у всіх інших частинах світу, а це призводить до глобальних конфліктів. Власне релігійна складова міждержавних або міжнаціональних конфліктів ускладнює їх врегулювання за допомогою звичайного міжнародно-правового інструментарію.

Другий підхід до релігії у міжнародних відносинах ґрунтується на трактуванні її, насамперед, як головного елемента індивідуальної та групової ідентичності. Для цього підходу характерне розуміння «розвитку міжнародної ситуації у досить детерміністських категоріях, бо ж саме релігійні відмінності є найфундаментальніші й найменш піддаються

¹ Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (1 грудня 2017 р., м. Острог) / [за заг. ред. д.ю.н. Романова М.С.]. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. – 180 с.

змінам. Дуже близьке до цього підходу є й трактування міжнародних відносин як боротьби транснаціональних ідей, до яких належать або належали комунізм, ісламізм, панафриканізм, а також релігії, що поширюються поза кордонами й творять власні комунікаційні та символічні мережі» [2, с. 251-252]. Так чи інакше, зростає увага до значення релігії у міжнародних відносинах. Цьому сприяє постійний пошук балансу між державною політикою атеїзму і політикою секуляризму. Релігія досліджується, як одна із сфер впливу, а релігійні інститути як нові впливові актори у міжнародній політиці.

Виходячи з теорії американського професора соціології Р. Белли в більшості суспільств спостерігається величезна різноманітність релігій. Щодо єдиного виміру релігійного життя він використовує термін «громадянська релігія». В тій чи іншій мірі, вона може бути основою для релігійної єдності суспільства. Це визначення близьке «національній вірі», визнання певних спільних «святинь», які мають риси секулярного характеру. Р. Белла визначає релігію як сукупність символічних знаків, одночасно стверджує, що не існує такої «сукупності символічних форм», яка б виконувала функції релігії для всіх людей [3]. Такий підхід дає можливість пошуку консенсусу, спільних рис та пом'якшення точок конфронтації між різними релігійними громадами. Концепція «громадської релігії» більш притаманна західним суспільствам, тоді як вона не знаходитиме підтримки в більшості країн світу, а отже не вирішуватиме і не врегульовуватиме питання релігійної конфронтації. Так само, дана концепція не буде в повній мірі слугувати для обґрунтування місця релігії у міжнародних відносинах.

Беручи до уваги той чи інший підхід до вивчення ролі релігії у міжнародних відносинах важливо зважати на її роль в конфліктах, а також у збереженні миру і безпеки в тому чи іншому регіоні. «Релігія ніколи не визнавала державних кордонів, так як завжди була вище і навіть за межами людського розуму. Пробуджуючи в людях глибокі почуття і пристрасть, вона нерідко ставала причиною кровопролиття» [4, с. 23].

Український науковець Єленський В. пропонує розглядати два головні теоретичні підходи до вивчення ролі релігії у сучасних міжнародних відносинах: примордіалізм та інструменталізм, а також поміркований конструктивізм – підхід, що поєднує в собі найголовніші елементи двох інших.

Примордіалісти доводять, що головним індикатором світової політики є приналежність націй до тієї чи іншої цивілізації. Власне, найвідоміший з представників напряму С. Гантінгтон, виокремлює цивілізації в значній мірі за релігійною ознакою. Релігія в сьогоденному світі – одна з центральних, найголовніша сила, яка мотивує і мобілізує людей. Водночас, С. Гантінгтон вбачає головні причини нових конфліктів – фундаментальні принципи поділу людства на етнічні, релігійні і цивілізаційні [5, с. 92]. Відповідно до цих відмінностей він заперечує можливість виникнення універсальної релігії, навпаки спостерігає відродження в посиленні релігійної свідомості і підйомі фундаменталістських рухів.

Представники другої групи – інструменталісти – переконують, що за кожним релігійно забарвленим конфліктом стоїть нерівномірний розподіл політичної влади або матеріальний інтерес. Інструменталісти звертають увагу, що політизація релігійних традицій та радикалізація релігійних рухів найчастіше відбувається в добу економічного занепаду, соціальної дезінтеграції та розпаду держав. «У таких умовах упосліджені й збіднілі маси звертаються до своїх релігійних традицій у пошуках альтернативного політичного устрою, який забезпечив би їм добробут, безпеку, впевненість у майбутньому. Політичні еліти експлуатують це у своїх цілях» [2, с. 255].

Існує безліч культурних, етнічних та релігійних маркерів, які притаманні кожній нації і які можуть бути використані для її мобілізації супроти інших націй [2, с. 255].

Таким чином, із зростанням популяризації секулярності лишається чільне місце для досліджень релігії у міжнародних відносинах. Значна частина дискусій зводиться до питання чи можна уніфікувати риси різних релігійних течій та уникнути конфронтації на релігійному ґрунті. Однак подібні тенденції прослідковуються в західних країнах, де на

офіційному рівні проголошено принцип секуляризації або принцип світськості. Разом з тим розділення релігії та держави тільки посилює дискусію про роль релігії в політиці. Посилює цю дискусію відмінне розуміння релігії і її значення. Тому дане питання продовжує зберігати свою актуальність і знаходити обґрунтування в різних політичних концепціях.

Список використаної літератури:

1. Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ. ; За ред. І. Малкіна, А. Макмілана. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 789 с.
2. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ- - початку ХХІ століття. – Львів: Видавництво Українського католицького університету 2013. – 504 с.
3. Bellah Robert N. Religious Evolution // American Sociological Review. – Vol. 29. – No. 3 (Jun., 1964). – P. 358-374. – URL: <http://bit.ly/213gHuV>.
4. Олбрайт М. Религия и мировая политика / Мадлен Олбрайт; Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 352 с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций // М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.